

UOT: 535.8

<https://doi.org/10.30546/678209.2025.02.052>

RƏQƏMLİ SİSTEMLƏRDƏ TƏSVİRLƏRİN VERİLMƏ KEYFİYYƏTİNƏ ZAMAN FLUKTUASIYALARININ TƏSİRİ

E.M.Binnətov

Azərbaycan Texniki Universiteti

elvin.binnatov@huawei.com

Xülasə. Məqalədə rəqəmli sistemlərdə təsvirlərin verilmə keyfiyyətinə zaman fluktuasiyalarının təsirinin analizi nəticəsində rəqəmli xətti traktlarda təhriflərin azaldılması, rəqəmli giriş signalının maksimal zaman fluktuasiyalarının təsirinə qarşı dayanıqlığının artırılması prinsipləri göstərilmişdir.

Açar sözlər: rəqəmli rabitə sistemləri, xətti trakt, zaman fluktuasiyaları, televiziya signalı, maneəyədayanıqlıq, analizator, sinxronlaşdırıcı kanal, faza titrəyişləri.

Giriş. Rəngli televiziya (TV) sistemlərinin inkişafı, rəqəmli rabitə sistemlərinin xətti traktları ilə rəqəmli TV signallarının keyfiyyətinə normalaşdırılmış tələbatlarla əlaqədardır. Hal - hazırda rəqəmli TV signallarının 34368-dən 139264 Mbit/s sürətlə vermək üçün üçüncü və dördüncü tərtib iyerarxiyaya malik rəqəmli xətti traktlar tələb olunur. Rəqəmli xətti traktlarla rəqəmli TV veriliş keyfiyyəti tamamilə obyektiv, universal və müxtəlif mənalı göstəricilərin çoxluğu ilə xarakterizə olunur. Göstərilən hallardan başqa buraya rəqəmli signalın zaman fluktuasiyaları və səhvlərin intensivliyi də daxildir. İstənilən mürəkkəb prosesin keyfiyyətinə qoyulan universal tələbatlar kimi, bu ümumiləşdirilmiş göstəricilər rəqəmli TV verilişinin keyfiyyətinə olan tələbatları ödəyir. Baxmayaraq ki, səhvlərin intensivliyi və zaman fluktuasiyaları arasında müəyyən qarşılıqlı əlaqə olsa da, bu məhduddur. Odur ki, bu göstəricilər mövcudluğu kimi ayrılıqda baxıla bilər, belə ki, onlar bir-birini inkar etmir.

Rəqəmli xətti traktla verilən rəqəmli TV signalının zaman fluktuasiyalarının yaranması xətti regeneratrlarla regenerasiyanın spesifikasiyi ilə əlaqədardır və rəqəmli xətti traktların daimi təsir edən daxili mənbələrinin cəm şəkilində təsirinin nəticəsidir. Əsas odur ki, xətti traktlarda zaman fluktuasiyaları ixtiyari sayılı xətti traktların ardıcıl qoşulmuş xətti boyunca sistematik yığılma xüsusiyyətinə malikdir.

Mövzunun aktuallığı. Müasir rəqəmli sistemlərdə zaman fluktuasiyalarının xarakterik xüsusiyyətlərinin analizi nəticəsində avadanlığın reallaşdırılmasına olan tələbatları formalaşdırmağa imkan veridiyindən hal-hazırda rəqəmli TV sistemlərində zaman fluktuasiyalarının qiymətləndirilməsi məsələsi aktualdır.

Tədqiqatın məqsədi. Müasir rəqəmli sistemlərdə təsvirlərin verilmə keyfiyyətinə zaman fluktuasiyalarının təsirinin analizi nəticəsində rəqəmli TV verilişinin yüksək keyfiyyətinin təmin olunması üçün rəqəmli signalın səhvlərinin intensivliyinə nəzarətlə yanaşı xüsusişdirilmiş proqnozlaşdırıcı analizatorların köməyi ilə zaman fluktuasiyalarının kəmiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsidir.

Tədqiqat obyekti. Analiz olunan zaman fluktuasiyalarının xarakteri və modeli haqqında verilənlərinin tam qiymətləndirilməsinə və cihazın işləmə şəraitinə əsasən xətti traktın qurulması.

Tədqiqat metodu. Ortakvadratik detektirləmənin köməyi ilə zaman fluktuasiyalarının ölçülməsinin zolaq üsulu.

Hal - hazırda informasiyanın verilişinin və işlənməsinin rəqəmli metodları geniş yayılmışdır. Rəqəmli veriliş sistemlərinin inkişafı onunla izah olunur ki, bunlar analoq veriliş sistemləri ilə müqayisədə yüksək üstünlüklərə malikdirlər. Lakin rəqəmli veriliş sistemlərində verilən siqnallara spesifik təhriflər daxil olur, bunlar nəzərə alınmalıdır və verilişin keyfiyyətini artırmaq üçün kompensasiya olunmalıdırlar. Belə təhriflərdən biri rəqəmli siqnalların zaman fluktuasiyaları olur və bu, veriliş avadanlığı ilə əlaqədardır. Rəqəmli siqnalların zaman fluktuasiyaları təsvir siqnallarının verilişində xüsusilə təhlükəlidir. Odur ki, televiziya təsvirlərinin verilişində zaman fluktuasiyalarının korreksiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Materiallar və müzakirələr

İnformasiya verilişinin keyfiyyətinə, sistemin parametrlərinə, bu parametrlərin dəyişməsinə qoyulan və artan tələbatlar rəqəmli veriliş sistemlərinin tətbiqini zəruri edir. Yüksək tərtibli rəqəmli sistemlər daha universal sistemlərdir və bunlarla telefon şəbəkələrinin informasiyalarını, televiziya siqnallarını və digər xidmət sahələrinin informasiyalarını inteqrasiya səviyyəsindən asılı olaraq müxtəlif sürətlərlə vermək olar [1, 2].

Rəqəmli siqnalların rabitə sistemi ilə verilişində və çevrilməsində siqnalın spesifik təhrifləri yaranır, siqnalın rəqəmli formaya çevrilməsi (kvantlama gurultuları) və rəqəmli siqnalın verildiyi avadanlığın xarakterik xüsusiyyətləri ilə (zaman fluktuasiyalar) əlaqədardır. Bu təhriflər canlandırılan informasiyanın, o cümlədən təsvir siqnallarının keyfiyyətinə təsir edir. Yaranmış təhrifləri kompensasiya etmək üçün bu təhriflərin mənbə və xarakterini öyrənmək zəruridir. Təhriflərin (zaman fluktuasiyalarının) əsas mənbəyi xətti trakt və rəqəmli axınların birləşmə avadanlıqlarıdır.

Rabitə texnikasının müasir inkişaf mərhələsi təsvirlərin verilişinin rəqəmli sistemlərinin geniş tətbiqi ilə xarakterizə olunur. Rəqəmli sistemlərin effektivliyi onunla əlaqədardır ki, belə sistemlərdən istifadə etdikdə rəqəmli siqnalların aralıq və sonuncu məntəqələrdə qəbulu zamanı onların regenerasiyasını aparmaq imkanı yaranır və mövcud şəbəkələrdən televiziya, videotelefon və faksimil təsvirlərin verilişi üçün istifadə etmək imkanı yaranır. Bundan əlavə sistemin texniki iqtisadi göstəriciləri də yüksək olur.

Təsvir siqnallarının analoq formada verilişində bütün additiv maneələr verilən siqnalla cəmlənir və avadanlığın daxili gurultuları əsas siqnalın təhrifinə səbəb olur. Qəbuledici hissədə faydalı siqnalı qəbul olunan siqnaldan ayırmaq olmur, belə ki, qəbul olunan siqnal faydalı siqnalın, müxtəlif maneələrin və gurultuların (küylərin) cəmindən ibarət olur. Additiv maneələrdən əlavə, sistemdə multiplikativ maneələr də təsir edir.

Təsvir siqnallarının rəqəmli formada verilişində yuxarıda göstərilən maneələr ayrı-ayrı xətalara səbəb olur və bunlar maneəyadayanıqlı kodlar vasitəsilə korreksiya olunur.

Təsvir siqnalının rəqəmli xətti traktla verilişində müxtəlif problemlər yaranır. Canlandırılan təsvirlərin keyfiyyəti təsvir siqnalının verildiyi sistemin maneəyadayanıqlılığından və doğruluq səviyyəsindən asılıdır [3].

Rabitə kanalında müxtəlif səhvlər yaranır. Səhvlər öz aralarında asılılığa malik deyilsə, onda hər bir kod kombinasiyasının uzunluğu n olduqda, q qədər səhvlərin yaranma ehtimalı aşağıdakı kimi ifadə oluna bilər

$$P(nq) = C_n^q P_s^q (1 - P_s)^{n-q} \quad (1)$$

Bu zaman səhvlərin ehtimalı aşağıdakı ifadə ilə təyin edilir

$$P_s = P_{1(1 \rightarrow 0)} + P_{0P(0 \rightarrow 1)} \quad (2)$$

burada $P(1 \rightarrow 0)$ – vahidin sıfır kimi qeyd olunma ehtimalı; $P(0 \rightarrow 1)$ – sıfırın vahid kimi qeyd olunma ehtimalı; P^1 - vahid simvolun verilmə ehtimalı; P^0 - sıfır simvolun verilmə ehtimalıdır.

Rəqəmli sistemlərdə belə səhvlər parlaqlıq və rəng siqnallarının səviyyələrinin düzgün olmayan canlandırılmasına gətirib çıxarır. Siqnalın səviyyəsinin düzgün canlandırılmayan ehtimalı müşahidəçinin gözü ilə müxtəlif dərəcədə hiss olunur.

Rəqəmli siqnalın zaman fluktuasiyaları rəqəmli xətti traktlarda təhriflərin multiplikativ növünə aiddir və xətti regeneratorların ehtiyat maneədayanlığı (zaman fluktuasiyalarının böyük qiymətlər oblastında) azaldır, TV avadanlığının analoq - rəqəm kanal yaratmasının qəbuledici hissəsində verilən TV təsvirlərinin əlavə təhriflərinin yaranmasına səbəb olur. TV verilişinin keyfiyyətinə zaman fluktuasiyalarının təsirinin mexanizmi ondan ibarətdir ki, dekodlanmış analoq TV siqnala əlavə spektral toplananlar daxil olur və bu, siqnalı təşkil edən hesablamaların faza - impuls modulyasiyası nəticəsində yaranır. Bu şəraitdə TV analoq - rəqəm kanalyaratma qəbuledicisinin əsas texniki xarakteristikalarından biri onun rəqəmli giriş siqnalının maksimal zaman fluktuasiyalarının təsirinə qarşı dayanıqlığıdır. Rəqəmli TV avadanlığının müxtəlif modifikasiyalarında bu dayanıqlıq prinsipial olaraq müxtəlifdir, belə ki, TV siqnalının artımının azaldılma dərəcəsi nə qədər böyükdürsə, TV avadanlığının həssaslığı zaman fluktuasiyalarının təsirinə bir o qədər yüksək olur. Zaman fluktuasiyaları gurultu (küy) xarakterli müntəzəm (bütöv) spektrlə xarakterli olur

$$\varphi(t) = \Delta\varphi_f 2\pi f t \quad (3)$$

Rəqəmli xətti traktı zaman flutuasialarının ayrı - ayrı spektral toplananlarının $\Delta\varphi^f$ amplitudları qiymətinə görə məhtuddurlar və ayrı - ayrı xətti regeneratorların sinfazlaşdırıcı süzgəclərinin ekvivalent süzgəcinin tezlik xarakteristikalarına uyğun olaraq formalaşdırılır.

Zaman fluktuasiyalarının tezliyinin əsas effektiv spektri bir neçə on hersdən $F^0/2Q$ hersə qədər intervalda yerləşir, burada F^0 - rəqəmli xətti traktı rəqəmli siqnalın yüksək stabillik takt tezliyinin nominal qiyməti, Q - xətti regeneratorların sinfazlaşdırıcı süzgəclərinin keyfiyyətini göstərməklə adətən 100-200 olur.

Müasir TV sistemlərində rəqəmli TV verilişinin yüksək keyfiyyətinin təmin olunması üçün rəqəmli siqnalın səhvlərinin intensivliyinə nəzarətlə yanaşı xüsusişdirilmiş proqnozlaşdırıcı analizatorların köməyi ilə zaman fluktuasiyalarının kəmiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi zərurəti də yaranır. Analizatorun optimal strukturunun seçilməsində analiz olunan zaman fluktuasiyalarının xarakteri və modeli haqqında təcrübəyə qədər verilənlərinin tam qiymətləndirilməsindən və cihazın işləmə şəraitini nəzərə almaqla yanaşı xətti traktın qurulma və spesifik işləmə tələbatlarını da nəzərə almaq lazımdır. Belə tələbatlara zaman fluktuasiyalarının nəzarətinin operativliyinin mümkünlüyü, rəqəmli TV siqnalının xətti kodlanmasının metod və statistikasından analizatorun işinin asılı olmaması, hər bir xətti regeneratorı zaman fluktuasiyalarının süzgəclənməsinin olmasının hesabı, zaman fluktuasiyalarının statik paylanma funksiyasının eyniqiymətli olması daxildir. Rəqəmli siqnalların paylanma funksiyası xətti traktın çıxışında normal paylanma sıxlığına malikdirlər.

Bu zaman bütün hallarda $\cos 2\pi F^0 t$ funksiyası ilə müqayisədə yavaş dəyişən təsadüfi $\varphi(t)$ funksiyası stasionar bircinslik xüsusiyyətini böyük zaman intervalında yerinə yetirilir. Bu mövcud xətti traktlarda analitik və təcrübi təyin edilmişdir. Bu səbəbdən zaman fluktuasiyalarının orta qiyməti rəqəmli siqnalın regenerasiya prosesində hər bir xətti regeneratorı kod impulslarının aşkara çıxarılmasında nəzərə alınır və identifik olması üçün rəqəmli xətti traktın çıxışında bir təyinedici statistik parametrlər istifadə oluna bilər və bu, orta kvadratik meyletmə olur. O, fiksə olunmuş zaman intervallarında (zaman fluktuasiyalarının

aşağı sərhəd tezliyinin 3-5 periodunu təşkil edir) fluktuasiyaların bütün spektrində orta qiymətə gətirilmə ilə alınır. Zaman fluktuasiyalarının spektrinin eni və forması rəqəmli xətti traktlarda ümumiyyətlə tipik olur. Odur ki, orta kvadratik meylectmə σ^0 xarakteristikası böyük üstünlük vermir.

Ortakvadratik detektirləmənin köməyi ilə zaman fluktuasiyalarının (ZF) ölçülməsinin zolaq üsulu rəqəmli TV verilişinin xüsusiyyətinə uyğun gəlir, belə ki, rəqəmli TV kanalının maneəyədyanıqlığına gurultu ZF təsir edir və bu, analoq TV - dəki küylər kimidir. O, ZF - nin bütün zolağında gərginliyin təsir edən qiymətində təyin oluna bilər. Rəqəmli xətti trakt (RXT) ZF-nin ölçülməsinin belə geniş zolaqlı üsulu müxtəlif rəqəmli veriliş sistemlərində normativ tələbatlara uyğun gəlir. Sinyalın faza titrəyişləri sinxronlaşma kanalında yarana bilər və o, signalın dekodlanmış hesablamalarının vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədardır və bu zaman orta dərinlik (periodun müddətə olan nisbəti) dəyişmir, lakin fazaya görə əlavə sürüşmə (yerdəyişmə) baş verir (məsələn, TV signalının növbəti sətir və ya kadrlarında).

Keyfiyyət nöqtəyi –nəzərindən faza titrəyişləri təsvir elementlərinin qarşılıqlı sürüşmələri şəklində alınır, nəticədə təsvirin konturlarının titrəyişi baş verir. Sinxronlaşma kanalında signalın faza titrəyişi dəyişən periodlu mişarvari və ya sinusoidal xarakterdə (formada) olur. Vertikal konturların dəyişməsi az olur, belə ki, yarımkadrın qonşu sətirlərindəki titrəyişlər əks istiqamətlərdə olur. Nəticədə təsvirin qavranmasında əsas görünüş sabit qalır [4].

Sinxronlaşdırıcı kanalında signalın sinusoidal faza titrəyişləri onun sabit yayılmasında faza titrəyişlərinin tezliyinin signalın ayrılma tezliyinə olan nisbətindən asılı olur

$$f_t = n f_{sətr} \quad (4)$$

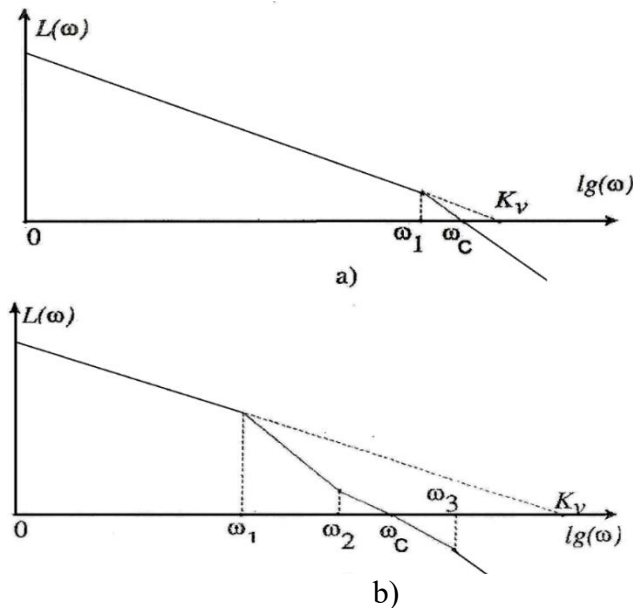
(4) ifadəsində n-tam ədəd olduqda horizontal istiqamətdə təsvirin vertikal konturlarında

sürüşmə baş verir. $f_t = (1 + \frac{1}{2}) f_{sətr}$ halında yarımkadrın qonşu sətirlərinin signalları arasında faza sürüşməsi π , təhriflər əks istiqamətdə sürüşmələrə səbəb olur və onların hiss olunması zəifləyir

$$F_t = n f_{sətr} + a, \quad (5)$$

(5) ifadəsində $0 < a < 1/f_{sətr}$ olduqda ayrı-ayrı sətirlərdə təsvirin vertikal konturlarında dəyişən qiymətli sürüşmələr yaranır və onların hiss olunması artır. Faza titrəyişlərinin $f_t = n f_k$ tezliyində kadrda - kadra keçdikdə faza sürüşməsi sıfıra bərabər olur və bunun nəticəsində təsvirin təhrifi hiss olunmur. $f_t = (n + 1/2) f_k$ tezliyində qonşu konturun kənarlarında faza sürüşməsi π olur və tezliyi 25Hz olan sayrışmalar yaranır, belə ki, $f_t = (n + a) f_k$, $a < 1/2$ olduqda güclənir. Təsvirin ayrı - ayrı kənarlarında faza sürüşmələrinin tədricən dəyişməsi, sayrışmaların tezliyini azaldır. Faza titrəyişləri 25Hz-ə qədər təqribən 0,025 mksan təşkil edir.

Faza titrəyişləri dekodlanmış hesablamaların vəziyyətinin dəyişməsinə və onların dərinliyinin fərqlənməsinə səbəb olur. Hesablamalar arasında intervalın dəyişməsi nəticəsində aşağıtezlilikli süzgəcləmədən sonra amplitud təhrifləri yaranır. Təsvirlərdə təhriflər periodik maneələr kimi baş verir. Sinyalın faza təhrifləri additiv maneələrdə və ya onun çoxqat işlənməsində kanalda təsadüfi maneələr xarakterində olur. Şəkil 1, (a) ilkin rəqəmli signalın, şəkil 1, (b) ZF təsiri nəticəsində dərinliyin zamana görə dəyişməsi asılıqları verilmişdir. Şəkildə sınıq xətlərlə analoq signallarının fərqi təsvirinin təhrifini göstərir.

Şəkil 1. İlk rəqəmli signalın (a) və zaman fluktuasiyalarının təsiri nəticəsində dərinliyin zamana görə dəyişməsi(b) asılıqları

Nəticə. Müasir rəqəmli sistemlərə qoyulan tələbatlara əsasən zaman fluktuasiyalarının nəzarətinin operativliyinin mümkünlüyü, rəqəmli TV signalının xətti kodlanmasının metod və statistikasından analizatorun işinin asılı olmaması, hər bir xətti regeneratorda zaman fluktuasiyalarının süzgəclənməsinin olması nəticəsində onun dayanıqlığını artırmaq olar.

Tədqiqat işinin yeniliyi. Müasir TV sistemlərində rəqəmli TV verilişinin yüksək keyfiyyətinin təmin olunması üçün rəqəmli signalın səhvlərinin intensivliyinə nəzarət etməklə xüsusi proqnozlaşdırıcı analizatorların köməyi ilə zaman fluktuasiyalarının kəmiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi mümkündür.

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti. Rəqəmli signalın rabitə sistemi ilə verilişində və çevrilməsində signalarda spesifik təhriflərin yaranmasını, signalın rəqəmli formaya çevrilməsini və rəqəmli signalın verildiyi avadanlığın xarakterik xüsusiyyətlərinin təyin edilməsi mümkündür.

Tədqiqat işinin iqtisadi səmərəsi. Bu iş iqtisadi cəhətdən səmərəli hesab olunur, lakin hesab işi aparılmamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. В.В. Крухмалев и. др. Цифровые системы передачи. Москва, Горячая линия-телеком, 2007.
2. В.Н. Иванов, В.Н. Гордиенко, Г.Н. Попов и др. Цифровые и аналоговые системы передач. М.Горячая линия-Телеком.2007.
3. Бернард Скляр. Цифровая связь. Теоретические основы и практическое применение. Пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2003, 1104 с.
4. Абдуллаев Х.И., Байрамов Р.М., Биинатов М.Ф., Гаджиев К.А. Анализ влияния временных флуктуаций на качество передачи изображения. Сборник научных трудов НАА, Баку, 2014, с. 19-24.

**АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ФЛЮКТУАЦИИ ВРЕМЕНИ НА УЛУЧШЕНИЕ
КАЧЕСТВА ИЗОБРАЖЕНИЙ В ЦИФРОВЫХ СИСТЕМАХ**

Э.М.Биннатов

Азербайджанский Технический Университет

elvin.binnatov@huawei.com

Резюме. В статье показаны принципы уменьшения количества искажений в цифровых линиях в результате анализа влияния флуктуаций времени на качество передачи цифровых систем и повышения устойчивости цифровых входных сигналов к максимальным колебаниям.

Ключевые слова: цифровые системы связи, линейные тракты, флуктуации времени, телевизионный сигнал, помехоустойчивость, анализатор, канал синхронизации, фазовые колебания.

Analysis of the impact of time fluctuation on improving image quality in digital systems

E.M.Binnatov

Azerbaijan Technical University

elvin.binnatov@huawei.com

Summary. The article shows the principles of reducing the amount of distortion in digital lines as a result of the analysis of the influence of time fluctuations on the transmission quality of digital systems and increasing the stability of digital input signals to maximum fluctuations.

Key words: digital communication systems, linear tracts, time fluctuations, television signal, interference resistance, analyzer, synchronization channel, phase vibrations

Redaksiyaya daxilolma: 03.02.2025

Çapa qəbul olunma: 30.05.2025

